

HOE (ON)GELETTERDEN LEZEN: RECEPTIE VAN HET LINGUISTISCH LANDSCHAP OP HET GAMBIAANSE PLATTELAND

Jannet Coppoolse & Kasper Juffermans,
Departement Cultuurwetenschappen, Universiteit van Tilburg

1 *Introductie*

Sinds een tiental jaren interesseren taalkundigen en maatschappijwetenschappers zich voor de zichtbaarheid van taal in de publieke ruimte. Het onderzoeksobject van deze studies kan gedefinieerd worden als het linguïstisch landschap. Dit wordt door Landry & Bourhis (1997, 25) gedefinieerd als “the language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings ... of a given territory, region, or urban agglomeration”.

Als we afgaan op deze definitie en de balans opmaken van onderzoek naar het linguïstisch landschap (m.n. Gorter, 2006; Shohamy & Gorter, 2009), dan stellen we een viertal tendensen vast. In de eerste plaats is onderzoek naar het linguïstisch landschap een ‘new approach to multilingualism’, wat suggereert dat het vooral gaat om talige objecten of geschreven opschriften (om geletterdheid in de enge zin van het woord) die de publieke ruimte vormgeven (maar zie Jaworski & Thurlow, 2010). Ten tweede is veel onderzoek naar het linguïstisch landschap nauw verbonden met het psycholinguïstische onderzoeksprogramma naar etnolinguïstische vitaliteit en taal-attitudes dat door Landry & Bourhis is opgestart (maar zie Leeman & Modan, 2009). Ten derde heeft onderzoek naar het linguïstisch landschap zich voornamelijk toegespitst op de productie en de vorm van de verzonden boodschappen. Er zijn nog relatief weinig studies verricht naar de waarneming van semiotische tekens. Ten slotte is onderzoek naar linguïstische landschappen tot op heden voornamelijk verricht in stedelijke gebieden (Tokyo, Bangkok, Leeuwarden, Tel Aviv, Rome). Er zijn nauwelijks studies die het linguïstisch landschap op het platteland onderzocht hebben, omdat het landschap hier relatief weinig gesemiotiseerd is vergeleken met de stad. Om deze reden verkiezen sommige auteurs zelfs de term ‘cityscape’ boven ‘landschap’ (Coulmas, 2009, 14).

In deze bijdrage is gepioneerd in het bestuderen van de waarneming van het linguïstisch landschap op het platteland in Gambia. Dit onderzoek kadert binnen een breder onderzoeksproject naar meertaligheid en geletterdheid (Juffermans, 2010; Kars, 2009; Coppoolse, 2009; Peters, 2010) en gaat specifiek over de wijze waarop het linguïstisch landschap wordt waargenomen door hoog-, laag- en ongeletterde inwoners van een dorpsgemeenschap in de streek Foni in zuidwest Gambia. De onderzoeksvraag luidt: *Hoe worden visuele boodschappen waargenomen in de publieke ruimte van een dorpsgemeenschap in Gambia door inwoners met verschillende geletterdheidsniveaus?* Hoewel dit onderzoek gericht is op het linguïstisch landschap, wordt deze term niet in de onderzoeksvraag gebruikt. In

Toegepaste
Taalwetenschap
in Artikelen 84/85

Jaargang 2010
nummer 2

de plaats wordt het begrip ‘visuele boodschappen’ gebruikt om aan te duiden dat het in dit onderzoek niet alleen gaat om geschreven teksten, maar ook om andere semiotische tekens die onderdeel uitmaken van de visuele publieke ruimte.

Visuele boodschappen zijn steeds multimodaal, d.w.z. gerealiseerd door gecombineerd gebruik van verschillende semiotische middelen (*resources*). Semiotische middelen waaraan kan worden gedacht zijn afbeeldingen en symbolen, gebruikte materialen en ook geschreven tekst, die op een dieper niveau ook multimodaal is. Tekst is nooit zomaar gewoon tekst, maar steeds tekst in een bepaalde typografie, kleur, grootte, layout, etc. De verschillende modaliteiten leveren alle een bijdrage aan de betekenis van een boodschap en werken tevens op elkaar in (Kress & Van Leeuwen, 1996). Om een boodschap zo goed mogelijk weer te geven, dienen alle betekenisdragende elementen daarom in combinatie met elkaar te worden bestudeerd. In dit onderzoek gaat het om de wijze waarop de communicatie verloopt in een dorp waar veel inwoners ongeletterd zijn. Het belang van het betrekken van niet-linguïstische elementen voor de betekenisgeving is in een dergelijke gemeenschap evident.

De term ‘ongeletterd’ is overigens een relatief begrip (Szwed, 1981). Blommaert (2008) is van mening dat geletterdheidsproducten en -competenties binnen een continuüm van volledig geletterd tot volledig ongeletterd beschouwd kunnen worden. Volgens Verhoeven (1997) kan het zelfs per context verschillen in welke mate een individu geletterd te noemen is. Deze ideeën staan in contrast met statistische gegevens waarbij er vaak impliciet vanuit wordt gegaan dat binnen een populatie een tweedeling gemaakt kan worden in geletterden en ongeletterden. Het gebruik van de term functionele geletterdheid doet recht aan de relativiteit van geletterdheid. Iemand is functioneel geletterd te noemen, wanneer men binnen een specifieke sociaal-culturele context zodanig kan lezen en schrijven, dat men in maatschappelijk verband naar geloven kan functioneren. Dit sluit aan bij de bevindingen van onderzoekers binnen de *new literacy studies* (o.a. Street, 1995; Barton & Hamilton, 1998; Papen, 2005). Zij laten de toegevoegde waarde zien van het bestuderen van geletterdheid in de bijbehorende context. Het gaat daarbij zowel om de directe, ‘lokale’ context, alsook om de nationale en zelfs mondiale context waarin de communicatie plaatsvindt. In de volgende paragraaf wordt daarom de context geschetst waarbinnen het sociale gebruik van visuele communicatie is gelegen.

2 Sociolinguïstische context: Gambia en de onderzochte dorpsgemeenschap

Gambia is een klein land gelegen in West-Afrika, aan drie zijden omgeven door Senegal. Aan de Atlantische kust van Gambia ligt het zwaartepunt van economische activiteit, door de industrie en diensten die er gevestigd zijn, waaronder ook het toerisme. Het overige deel van het land is relatief weinig verstedelijkt. Er zijn in Gambia een tiental etnische groepen met een gelijknamige ‘lokale taal’: Mandinka, Fula, Wolof, Jola, Serahule, Serer, Manjago, Bambara, Aku. In de hoofdstad Banjul en de grootstedelijke agglomeratie Serrekunda is het Wolof verkeerstaal. In het overgrote deel van de rest van het land is Mandinka de lingua franca. De koloniale tijd heeft het Engels naar Gambia gebracht, waarna het Engels als officiële taal behouden is gebleven. Engels speelt vandaag de dag een belangrijke rol in het onderwijs, het toerisme, de overheid en bij niet-gouvernementele organisaties, NGO’s. In informele situaties wordt (vrijwel)

altijd gebruik gemaakt van ‘lokale’ talen. Voor een uitvoerig sociolinguïstisch profiel van Gambia wordt de lezer verwezen naar Juffermans & McGlynn (2009).

Het dorp waarin dit onderzoek plaatsvond, ligt in de streek Foni in zuidwest Gambia, ongeveer 60 km ten oosten van het stedelijke gebied. Het dorp, met rond de 1000 inwoners, is direct gelegen aan de hoofdweg die van oost naar west loopt. De bevolking leeft voornamelijk van de landbouw (pinda’s, rijst, gierst) en is deels zelfvoorzienend. Veel inwoners staan als *farmer* geregistreerd. Vrouwen houden zich naast het werk op het land bezig met het huishouden (water halen, wassen, koken) en het opvoeden van de kinderen. Van de kinderen wordt verwacht dat ze meehelpen op het land, met het vee, en in en rondom het huis. In de meeste huishoudens is geen elektriciteit aanwezig. Een geliefde vrijetijdsbesteding is het met elkaar verpozen overdag in de schaduw of als het ’s avonds donker is. Er is dan tijd om allerlei onderwerpen te bespreken, van wereldnieuws tot de laatste roddels. Vaak is er wel iemand die een radio bij zich heeft, waarnaar wordt geluisterd. Programma’s worden in verschillende talen uitgezonden. Sinds enkele jaren heeft de mobiele telefoon zijn intrede gedaan, waarmee contacten onderhouden worden met verwanten in de stad en in het buitenland. Er zijn slechts enkele televisietoestellen in het dorp aanwezig, werkend op accu’s. Er zijn zeven winkels in het dorp, waar men eenvoudige huis-tuinen-keukenproducten kan kopen. Kranten zijn evenwel niet verkrijgbaar in het dorp. Aan de rand van het dorp is een Amerikaanse NGO gevestigd die kinderen in het district sponsort om naar school te kunnen gaan. Aan de andere kant van het dorp bevindt zich een kliniek, waar men voor eenvoudige medische hulp terecht kan. Redelijk centraal in het dorp is er een moskee die hoofdzakelijk op vrijdagmiddag wordt bezocht.

Foni, waar het dorp gelegen is, is een streek die vanouds gedomineerd wordt door Jola’s. Volgens een kleinschalige survey uit 2005 zijn Jola’s met 33% de grootste etnische groep in het dorp, gevolgd door Mandinka’s (31%), Fula’s (17%) en Manjago’s (6%). Toch is de lingua franca er niet Jola maar Mandinka. Ongeveer 95% van de dorpelingen verstaat Mandinka. Naast de lokale talen per etnische groep spreekt 43% van de inwoners Engels. Het Arabisch wordt zowel mondeling als schriftelijk gebruikt voor religieuze doeleinden.

Voor geschreven communicatie gelden in Gambia in het algemeen andere normen dan voor mondelinge communicatie, zo ook in het onderzochte dorp. In de geschreven communicatie overheerst het Engels als lingua franca. Geschreven teksten in lokale talen zijn schaars aanwezig. De meerderheid van de bevolking kan het Engels echter noch spreken, noch begrijpen, noch lezen, noch schrijven. Het gaat in veel gevallen om personen die niet naar school zijn geweest. De meeste schoolgaande kinderen gaan naar de basisschool een dorp verderop, waar het Engels de voertaal is. Ter ondersteuning maken de leerkrachten onofficieel gebruik van Mandinka in de klas (vgl. McGlynn & Martin, 2009). Het krijgen van onderwijs in het Engels betekent niet automatisch dat een leerling ook het Engels goed beheerst. Onze ervaring is dat de communicatie in het Engels met veel tieners in het dorp gebrekkig verloopt. Voor het gebruik van taal in de publieke ruimte is er geen expliciet taalbeleid ontwikkeld, wel is taalgebruik hier aan impliciete normen en ideologieën onderhevig. Op vrijwel alle borden die door ons gefotografeerd zijn voor dit onderzoek is het Engels de enige of dominante geschreven taal. Dit staat in scherp contrast met het Mandinka, de gesproken voertaal binnen de dorpsgemeenschap.

3 Onderzoeksopzet en methodologie

Voor deze studie zijn data verzameld in juni en juli 2008 in en nabij een dorpsgemeenschap in het district Foni in Gambia. Er is gekozen voor een etnografische onderzoeksmethode om het sociale gebruik van geletterdheid zo goed mogelijk te kunnen exploreren en beschrijven. Door vanuit een gastgezin zoveel mogelijk deel uit te maken van het dorpsleven en in gesprek te gaan met de inwoners, werd een steeds beter beeld verkregen van het dorp en het leven daar. Verzamelde data konden op deze manier in een sociale context worden geplaatst en er is zodoende kennis vergaard van de sociale en complexe werkelijkheid.

Er is binnen dit onderzoek gefocust op het waarnemen van billboards en enkele andere semiotische tekens langs de kant van de weg. Billboards kunnen omschreven worden als borden langs de kant van de weg met een informatieve, politieke of commerciële functie, bedoeld voor voorbijgangers. Die beslaan een belangrijk onderdeel van het linguïstisch landschap in de dorpsgemeenschap en kunnen als geheel worden onderzocht (het aantal billboards in de omgeving van het onderzoek is beperkt). Bovendien kunnen ze door hun prominente aanwezigheid het oog van de inwoners en van de passanten niet ontgaan. Enkele andere betekenisdragende objecten in het onderzoek zijn driedimensionale objecten, zoals een vlag en telefoonnummers op muren. Door deze bij het onderzoek te betrekken kan meer inzicht worden verkregen in de diverse wijzen waarop visuele boodschappen worden geïnterpreteerd.

Over een lengte van ongeveer 6 km werden 23 semiotische tekens signaleerd en vastgelegd met een digitale camera. Uit deze tekens werd een selectie gemaakt om voor te leggen aan de inwoners van de dorpsgemeenschap. Van billboards die veel overeenkomsten bevatten, werd er slechts één geselecteerd. In totaal werden binnen een kort tijdsbestek 19 verschillende tekens getoond om per afbeelding na te gaan hoe zij deze interpreterden. Om een indruk te krijgen van de getoonde semiotische tekens, zijn er enkele weergegeven in Figuur 1.

De deelnemers behoorden tot diverse sociale categorieën. Voorafgaand aan het onderzoek werd in een interview informatie ingewonnen over de sociale kenmerken leeftijd, opleiding en werk en een indruk verkregen van de mate van geletterdheid. Er participeerden veertien mannen in het onderzoek en zes vrouwen, variërend in leeftijd van 14 tot 85 jaar. Het opleidingsniveau van acht participanten werd aangemerkt als hoger opgeleid, dat wil zeggen dat de participant minimaal *Senior Secondary School* heeft gevolgd of een vergelijkbare opleiding aan de Arabische school. Zes participanten werden aangeduid als lager opgeleid, wat betekent dat maximaal onderwijs is gevolgd tot en met de *Upper Basic School*. De andere zes participanten hebben geen opleiding genoten. Sommige hoger opgeleiden verblijven een deel van het jaar of een deel van de week in het verstedelijkte gebied om daar te werken of naar school te gaan. De meeste lager opgeleiden en degenen zonder opleiding staan op hun identiteitskaart geregistreerd als 'farmer' en wonen permanent op het platteland. Op basis van observaties gericht op taalvaardigheden en informatie van de participanten werden de deelnemers ingedeeld in de categorieën '(hoog)geletterd', 'ongetletterd' en 'er tussenin'. De laatste categorie was gebaseerd op het feit dat er tussen geletterd en ongetletterd een grijs gebied bestaat. Uiteindelijk werden vier deelnemers in de groep (hoog)geletterd ingedeeld, negen in de groep ongetletterd en zeven in de groep er tussenin.

Figuur 1: Een datasetselectie van tekens uit het linguïstisch landschap

Het onderzoek werd bij de 20 deelnemers, zo nodig met behulp van een tolk, individueel afgenomen. De afbeeldingen werden zwart-wit afgedrukt op A5-formaat één voor één getoond, waarbij de vraag gesteld werd wat de afbeeldingen volgens de deelnemers representeerden: *'What does it tell you?'* en hoe ze dat wisten: *'How do you know/see that?'*. De onderzoeker schreef de antwoorden zo letterlijk mogelijk op en in enkele gevallen werden ook audio-opnames gemaakt. Daarnaast werden er notities gemaakt van observaties.

In Tabel 1 zijn op de verticale as de voornamen van de deelnemers weergegeven. Per deelnemer is aangegeven in welke geletterdheidscategorie hij/zij aanvankelijk was ingedeeld, door middel van A (geletterd), B (er tussenin) of C (ongeletterd). Daarnaast zijn per deelnemer enkele sociale kenmerken weergegeven, betreffende geslacht, leeftijd en opleiding. Opleidingsniveau wordt aangegeven met 'HO' (hoger opgeleid, dat wil zeggen dat de participant minimaal *senior secondary school* volgt of een vergelijkbare opleiding aan de Arabische school), 'MO' (middelbaar opgeleid, waarbij maximaal onderwijs is gevolgd tot en met de *upper basic school*), 'LO' (lager opgeleid, er is dan enkele jaren *lower basic school* gevolgd) en 'NO' (niet opgeleid). De toevoeging 'Ar.' wijst erop dat de deelnemer zijn of haar onderwijs gevolgd heeft aan een Arabische school (*madrassa*).

4 Een continuüm van interpretatiewijzen

Uit de verzamelde gegevens kon na een schematische analyse opgemaakt worden hoe de deelnemers tot een interpretatie van de billboards en enkele andere tekens komen. Er ontstond een continuüm van twaalf verschillende wijzen waarop de interpretatie al dan niet plaatsvond: (1) geschreven boodschap in het Engels perfect kunnen decoderen; (2) met enkele leesfouten lezen; (3) spellend of moeizaam lezen; (4) alleen nummers lezen; (5) een woordbeeld herkennen, bijvoorbeeld een plaatsnaam; (6) een afbeelding of symbool 'lezen'; (7) het ontwerp van een tekst of telefoonnummer herkennen; (8) het bord als geheel herkennen; (9) voorgezegd, waardoor onduidelijkheid bestaat over de interpretatie van de participant zelf; (10) herkenning door achtergrond achter de foto; (11) verkeerde interpretatie (door gokken); (12) geen interpretatie, reactie: 'ik weet het niet'.

Uit deze twaalf interpretatiewijzen blijkt dat tussen perfect Engels kunnen decoderen en niet tot een interpretatie kunnen komen veel gradaties bestaan, zoals spellend kunnen lezen, nummers kunnen lezen of woordbeelden kunnen herkennen. Er kan kortom een verschillende mate van geletterdheid worden onderscheiden. Een dichotomie van geletterd tegenover ongeletterd blijkt zoals verwacht niet houdbaar. Ook de scheidslijnen tussen de aanvankelijke categorieën '(hoog)geletterd', 'er tussenin' en 'ongeletterd' blijken niet goed te trekken te zijn.

Deze twaalf interpretatiewijzen zijn in Tabel 1 op de horizontale as weergegeven. In het veld daaronder is met getallen weergegeven hoe vaak elke participant gebruik maakt van een interpretatiewijze. De vetgedrukte cijfers geven aan welke type(n) interpretatie per participant domineren. Aan de hand van de schematische analyse in de tabel wordt een diagonaal van dominante interpretatiewijzen zichtbaar, lopend van linksboven naar rechtsonder. Binnen de diagonaal zijn enkele categorieën van interpretatiewijzen te onderscheiden, variërend van een relatief kleine groep binnen de dorpsgemeenschap die interpreteert op basis van geschreven teksten tot een relatief grote groep die vaak helemaal niet tot interpretatie komt. Daar tussenin bevindt zich een relatief grote groep die in mindere of meerdere mate gebruikmaakt van afbeeldingen en symbolen voor interpretatie. Tevens blijkt dat voor de waarneming van het linguïstisch landschap gekeken dient te worden naar de visuele multimodale boodschappen. Louter kijken naar geletterdheid en geschreven teksten voor de betekenisstoekenning zou de multimodale werkelijkheid en sociale context tekort doen. Extratekstuele elementen blijken een belangrijke rol te spelen om tot een interpretatie te komen. Een mooi voorbeeld van

Tabel 1: Interpretatiewijzen per participant

	(1) Perfect gedecodeerd	(2) Enkele leesfout	(3) Spellend lezen	(4) Alleen nummers gelezen	(5) Woordbeeld herkend	(6) Afbeelding 'gelezen'	(7) Ontwerp tekst herkend	(8) Bord als geheel herkend	(9) Voorgezegd	(10) Achtergrond herkend	(11) Verkeerd, gegokt	(12) Reactie 'ik weet het niet'
Almameh(A) <i>m, 26j., HO</i>	17					2						
Abdoulie 1 (A) <i>m, 28j., HO</i>	16	1				2		1				
Sarjo (A) <i>m, 21j., HO</i>	17					2						
Abubacar (A) <i>m, 17j., HO</i>	14					3		1				
Manyima (B) <i>v, 17j., HO</i>	5	6	2			2						
Baba (B) <i>m, 23j., HO-Ar.</i>	5	7	5		1	4						
'L' (B) <i>m, 29j., LO-Ar.</i>				1		7	5	3				5
Fatou (B) <i>v, 25j., LO</i>			1	1		8	5	2			1	3
Fanta (B) <i>v, 14j., MO</i>			2	1	3	7	7			1		4
Yahya (B) <i>m, 15j., MO</i>			4	1	2	7	4	1				2
Sainey (B) <i>m, 15j., MO</i>					7	3	3	1			1	5
Malang (C) <i>m, 42j., HO-Ar.</i>				1		7	3	4	1	1	4	2
Famara (C) <i>m, 27j., LO</i>				1		8	6	1			4	2
Lamin (C) <i>m, 34j., HO-Ar.</i>				1		6	3	4		1	1	8
Abdoulie 2 (C) <i>m, 20j., NO</i>				1		5	3	1				10
Wuyeh (C) <i>m, 47j., NO</i>				1		5	3					10
Ismaela (C) <i>v, 85j., NO</i>						4	1	1		1		12
Mero (C) <i>v, 70j., NO</i>						3		1				15
Sirah (C) <i>v, +60j., NO</i>						3		1				16
Isatou (C) <i>v, 40j., NO</i>						3		1				15

het gebruik van multimodale tekens wordt gevormd door het bord van de telefoonmaatschappij Africell waar in de 'i' van de naam van de maatschappij een telefoon met antenne is verwerkt (Figuur 1, midden boven).

Uit de analyse kan daarnaast opgemaakt worden dat een aantal deelnemers wel nummers en telefoonnummers kan lezen, maar niet of nauwelijks in staat is Engelse teksten te lezen. Ook zijn er deelnemers die alleen of bijna alleen plaatsnamen kunnen lezen. Ze herkennen dan het woordbeeld, als een soort symbool, dat bij een plaatsnaam hoort. Kortom, een groep deelnemers is niet in staat geschreven teksten te lezen, met uitzondering van getallen en geschreven plaatsnamen die veel voorkomen.

Tijdens de afname van het onderzoek werden enkele verschijnselen met betrekking tot de interpretatie geobserveerd, die niet schematisch weer te geven zijn. Een eerste opmerking in dit verband gaat over meertaligheid. Andere talen dan het Engels die voorkomen in de data zijn het Arabisch, het Mandinka en het Chinees. Deze talen zijn schaars aanwezig in het landschap. In alle gevallen blijkt vooral sprake te zijn van een symbolische waarde, bijvoorbeeld het erkennen van de 'eigen' taal, het Mandinka, en de daaraan verbonden identiteit door deze ook als schrijftaal te gebruiken. De Arabische tekens worden vooral geassocieerd met de Islam. Het begrip van de informatie in het Mandinka en het Arabisch is echter laag.

Een tweede observatie heeft betrekking op de waardering van (on)geletterdheid. Enkele deelnemers gaven aan zich er niet voor te schamen dat ze geen teksten konden lezen. Eén van hen zei tijdens het onderzoek regelmatig dat hij het geen probleem vond dat hij niet kon lezen. Er bleek bij hem geen stigma te bestaan met betrekking tot ongeletterdheid. Een ander gaf hetzelfde aan en voegde er aan toe: *'no time to read'* en *'others help in writing.'* Hij wordt door degenen die het wel kunnen geholpen met lezen en schrijven. Daar kan een wederdienst tegenover staan, zoals een dak repareren. Op deze manier heeft hij toch toegang tot geletterdheid en is daardoor in zekere zin functioneel geletterd te noemen. Collaboratieve geletterdheid (Juffermans, 2009) is een belangrijk onderdeel van de informele economie van de dorpsgemeenschap.

Hoewel we ons in dit etnografisch onderzoek niet interesseren voor statistisch significante correlaties (hetgeen met de kleine 'onderzoekspopulatie' moeilijk te bewerkstelligen is), worden er toch enkele grove tendensen zichtbaar wanneer gekeken wordt naar de verschillende interpretatiewijzen in relatie tot de sociale kenmerken opleidingsniveau, leeftijd en geslacht. De categorie die interpretaties voornamelijk op teksten baseert is in het algemeen hoger opgeleid, jong (jonger dan 30) en man. Degenen die ouder zijn dan 35 en hoger opgeleid zijn in het Islamitische onderwijssysteem toen daar nog weinig tijd besteed werd aan het Engels, zijn in de meeste gevallen niet in staat hun interpretaties op geschreven tekst te baseren. De categorie die vaak aangeeft helemaal niet tot een interpretatie te kunnen komen, bestaat relatief vaak uit oudere dorpsbewoners (ouder dan 40) zonder opleiding, zowel mannen als vrouwen. Zij baseren hun interpretaties vaak ook niet op symbolen en/of afbeeldingen op billboards, hoewel degenen met enige opleiding dit vaak wel doen. Tussen de twee bovengenoemde categorieën valt een groep met ongeveer evenveel mannen als vrouwen met kennis vanuit het lager onderwijs die informatie vooral haalt uit symbolen en afbeeldingen, niet uit de geschreven tekst. Het is opvallend dat zij geschreven teksten niet of weinig als interpretatiemiddel gebruiken, hoewel zij dit wel onderwezen hebben gekregen in het lager onderwijs.

Wanneer de data vanuit een generationeel perspectief bekeken worden, blijkt dat jongeren vaker en meer onderwijs volgden dan ouderen. In tegenstelling tot ouderen kunnen veel jongeren tegenwoordig lezen, wat ze bij hun interpretatie betrekken. Er is

dus een stijgende lijn te herkennen in het aantal inwoners dat onderwijs volgt en interpretaties kan baseren op geschreven teksten. Het kenmerk opleidingsniveau is kortom een belangrijke factor voor de manier waarop billboards en andere tekens worden geïnterpreteerd. Er lijkt interactie te bestaan tussen leeftijd, sekse en het onderwijs dat is genoten.

5 *Een inzicht in multi-semiotische communicatie op het Gambiaanse platteland*

Dit artikel betrof de waarneming van billboards en enkele andere semiotische tekens langs de kant van de weg op het Gambiaanse platteland. Er werden twaalf verschillende interpretatiewijzen onderscheiden en op een denkbeeldig continuüm geplaatst, van perfect Engels kunnen lezen en begrijpen tot helemaal niet tot een interpretatie kunnen komen. De interpretatiewijzen zijn, voor verdere verwerking van de gegevens, onderverdeeld in enkele categorieën die vervolgens met de sociale kenmerken opleiding, leeftijd en sekse verbonden konden worden.

Op basis van interpretatiewijzen kwam naar voren dat het gebruik van het geschreven Engels als medium voor veel inwoners van de onderzochte dorpsgemeenschap niet volstaat om tot een eigen interpretatie te komen. Talen anders dan het Engels, bijvoorbeeld het Mandinka of het Arabisch, blijken doorgaans niet gelezen te worden, maar een symbolische functie te vervullen. Hieruit blijkt dat voor veel dorpsbewoners de geschreven teksten op de borden bij de interpretatie weinig waarde hebben. Dit onderzoek bevestigt het multi-semiotische karakter van het linguïstisch landschap. Andere semiotische tekens, zoals kleur, vormgeving en materiaal zijn mede bepalend voor de interpretatie van een boodschap. Geschreven tekst kan daarom niet geïsoleerd worden bestudeerd maar dient in de bredere visuele context te worden geplaatst. Dit wordt met name duidelijk op het platteland van een derdewereldland als Gambia waar lezen en schrijven geen gemeengoed zijn en men zich vooral op andere semiotische tekens baseert voor interpretatie.

Uit het onderzoek blijkt, daarmee samenhangend, dat het niet mogelijk is om de dorpsbewoners in het onderzoek onder te verdelen in een dichotomie van geletterd en ongeletterd, zoals soms in bevolkingsstatistieken wordt gedaan. Hoe van multimodale tekens gebruik wordt gemaakt, aanvullend aan tekst of vervangend, is van invloed op de receptie van geletterdheid. Uit ons onderzoek blijkt dat er meer genuanceerd kan worden gekeken naar geletterdheid en het gebruik ervan in een sociale context. Geletterdheid dient in een sociaal-culturele context te worden gezien. De studie van het linguïstisch landschap, ook op het platteland, biedt daarbij een interessant perspectief.

Dankwoord

De inhoud van dit artikel werd in mei 2010 gepresenteerd in Straatsburg op de derde internationale workshop over het taallandschap. Tevens willen we Dorina Veldhuis, Jeanne Kurvers en vier anonieme reviewers bedanken voor hun suggesties en commentaar op eerdere versies van dit artikel.

Bibliografie

- Barton, D., & Hamilton, M. (1998). *Local literacies: Reading and writing in one community*. London: Routledge.
- Blommaert, J. (2008). *Grassroots literacy: Writing, identity and voice in Central Africa*. London: Routledge.
- Coppoolse, J. (2009). *Visuele communicatie en geletterdheid op het Gambiaanse platteland: Een etnografische studie naar de productie en receptie van multi-semiotische tekens in het linguïstische landschap*. Masterscriptie Interculturele Communicatie, Universiteit van Tilburg.
- Coulmas, F. (2009) Linguistic landscaping and the seed of the public sphere. In E. Shohamy & D. Gorter (Eds.), *Linguistic landscape: Expanding the scenery* (pp. 13-24). London: Routledge.
- Gorter, D. (Ed.). (2006). *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Jaworski, A., & Thurlow, C. (Eds.). (2010). *Semiotic landscapes: Language, image, space*. London: Continuum.
- Juffermans, K. (2009). How to write if you cannot write: Collaborative literacy in a Gambian village. In I. van de Craats & J. Kurvers (Eds.), *Low-educated adult second language and literacy acquisition* (pp. 223-234). Utrecht: LOT.
- Juffermans, K. (2010). *Local languaging: Literacy products and practices in Gambian society*. Proefschrift, Taal- en cultuurstudies, Universiteit van Tilburg.
- Juffermans, K., & McGlynn, C. (2009). A sociolinguistic profile of The Gambia. *Sociolinguistic Studies*, 3, 329-355.
- Kars, H. (2009). *De taal van het toerisme: Een etnografisch onderzoek naar het linguïstisch landschap van de 'toeristenbubbel' in Gambia*. Masterscriptie, Interculturele Communicatie, Universiteit van Tilburg.
- Kress, G., & Leeuwen, T. van (1996). *Reading images: The grammar of visual design*. London: Routledge.
- Landry, R., & Bourhis, R. Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 23-49.
- Leeman, J., & Modan, G. (2009). Commodified language in Chinatown: A contextualised approach to linguistic landscape. *Journal of Sociolinguistics*, 13, 332-362.
- McGlynn, C., & Martin, P. (2009). 'No vernacular': Tensions in language choice in a sexual health lesson in The Gambia. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 12, 137-155.
- Papen, U. (2005) *Adult literacy as social practice: more than skills. New approaches to adult language, literacy and numeracy*. Routledge, London.
- Peters, M. (2010). *Everyday literacies in semi-rural Gambia: An ethnographic study of literacy in one family and their environment*. Masterscriptie, Interculturele Communicatie, Universiteit van Tilburg.
- Shohamy, E., & Gorter, D. (Eds.). (2009). *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. London: Routledge.
- Street, B. (1995). *Social literacies: Critical approaches to literacy development, ethnography, and education*. London: Longman.
- Szwed, J. F. (1981). The ethnography of literacy. In M. Farr Whiteman (Ed.), *Variation in writing: Functional and linguistic-cultural differences* (pp. 13-23). Hillsdale: Erlbaum.
- Verhoeven, L. (1997). Functional literacy. In: V. Edwards & D. Corson (Eds.), *Encyclopedia of language and education. Vol. 2: Literacy* (pp. 127-132). Dordrecht: Kluwer.